

Káplán Szofia

Ismét gyerekcipőben | A battonyai terepnaplóm alapján

Izgulok. Mint minden alkalommal, amikor megérkezem a terepre. Azonban ez a fajta izgalom különbözik a hétköznaptól, ez az „antropológus-láz”. Az az izgalom, amely a kutatás megkezdése előtt jár át, ami tudásvágygal és kérdések halmazával párosul: Vajon mindent eltettem? Feltöltöttem a diktafont? Milyen hangulatban lesz, akihez megyek? Tudni fog majd válaszolni a kérdéseimre? Megtalálom-e amiért jöttem?

Október végén hasonló gondolatokkal a fejemben szálltam ki az autóból Battonyán, a Szerb Intézet tagjaival és a belgrádi Tudományos Akadémia (SANU) munkatársával együtt. Utazásunk célja kettős volt, egyrészt egy állapotfelmérés az intézet korábbi battonyai kutatásához viszonyítva, másrészt fényképek gyűjtése és ahhoz kapcsolódó interjúzás a „Kép és emlékezet” projekt keretében. Korábban már volt alkalmam ehhez hasonló, rövidtávú, intenzív kutatáson részt venni, azonban még sosem kellett csoportban terepmunkát végezni, így volt, ami okot adott az izgalomra.

Első napunk javarészt az utazással és a hiányzó technikai felszerelés beszerzésével telt. Késő délután érkeztünk meg a román határ melletti faluba, a vegyes lakosságú Battonyára. Interjúalanyaink magukat szerbnek valló,¹ főként idősebb életkorú emberek voltak, akik feltehetően több régi, számunkra értékesnek ígérkező fényképpel rendelkeztek. A terep nem volt ismeretlen, magánemberként már többször is megfordultam a faluban, s mivel a saját kutatásomat is a szerb közösség tagjai között végzem, számos kapcsolódási pontom volt a helyi szerb lakossággal. Mindezekből adódóan a kutatás nehézségeit nem is a közösségi „elfogadás” okozta a számomra, hanem az a kutatói szerep, melybe a csoportmunkánk révén kerültem. Mivel már több éve kutatok a szerb közösségen belül, mára kirajzolódott előttem, hogy hogyan is mozogok kutatóként a terepen, azonban a Battonyán eltöltött időnk alatt, ez a kép egy kissé meginogott bennem.

¹ A helyi elbeszélések alapján – melyet egyébként, más kutatások is említenek – a battonyai szerb és román családok igen nagymértékben keveredtek egymással, ez részben a közös pravoszláv vallásnak és szokásvilágnak volt köszönhető. Több interjúszituációban is elhangzott, hogy bár valamelyik szülő/felmenő román volt, magát mégis szerbnek tartotta az illető.

A közös munka megkezdése előtt tisztában voltam azzal, hogy kikkel is fogok együtt dolgozni, de mivel csak hallomásból ismertük egymást, a másiktól alkotott preconcepcióink nem tükrözték a valóságot. Az első közös találkozás már a helyszínen, Battonyán történt, nem sokkal a megérkezésünk után. Mivel időszűkében voltunk, csak egy sietős bemutatkozásra volt ideje mindenkinek.

A csapat résztvevői közül én voltam a legfiatalabb és az, aki a legkésőbb csatlakozott a projekthez, így az ismerkedés az én esetemben közvetve történt. A projektfelelősünk mutatott be a kutatócsoport többi tagjának, mint a csapatuk *új tagját*, akinek *diákként* egy ilyen intenzív kutatás óriási tapasztalatszerzési lehetőségeket rejthet magában. Mindeközben elhangzottak a korábbi néprajzos tanulmányaim alatt végzett kutatásaim, illetve a jelenlegi terepmunkámról is szó esett, mivel a meghívott belgrádi kutatónak az egyik legkedvesebb terepe az a falusi szerb közösség, ahol én is kutatok. A rövid „bemutatásom” után úgy éreztem, hogy a *többiek kutatói szerepe* és az *enyém eltér* egymástól, ez talán a belgrádi kutatóval kapcsolatban mutatkozott meg a legerőteljesebben, akivel egy *előd-utód* viszonyrendszerbe kerültem. Az volt a benyomásom, hogy a kettő közti különbség a tapasztaltság és a tapasztalatlanság gondolatával egészült ki.

Ez a különbségérzet a tényleges munka megkezdésekor sem enyhült. Az első interjún mind a négyen részt vettünk, a beszélgetés menete úgy zajlott, hogy négyünk közül ketten a fényképek alapján beszélgettek az interjúalanyokkal családjairól, életükről, a másik kettő pedig digitalizálta a megkapott fotókat. Nekem az utóbbi munka jutott, az effajta gyakorlati feladatok minden hátulütőjével együtt (értem ez alatt az eszközök hordozását és összeszerelését is).

Helytelenül fogalmaznék, ha azt mondanám, hogy nem látom hasznát az ilyen jellegű munkának, hiszen a projekt jelentősebb részét a technikai munka teszi ki, az, hogy megtanultam kezelni a magas teljesítményű szkennert és az adatbázist, a későbbi munkámat tekintve is több előnnyel jár. Azonban mégis, abban a pillanatban ez a feladat jelentéktelennek tűnt. Olyan érzésem volt, mintha az én munkám nem lenne egyenértékű azokéval, akik interjúznak. Azt feltételeztem, hogy a nekem szánt feladat azzal az „*újonc*” szereppel van összefüggésben, amit a bemutatkozásnál kaptam. Ráadásul előtört belőlem a már korábban említett tudásvágy, az *információra éhes antropológus* énem. Interjúzni akartam, vágytam arra, hogy beszélgethessünk a

fényképekről, hogy elmondja nekem a diktafon másik végén ülő ember a saját történetét. De a feladat már ki volt jelölve a számomra, így hát elnyomva magamban a hiányérzetet folytattam tovább a munkát.

Ez az élmény azonban másnap sem hagyott nyugodni. A felállás egy kissé megváltozott, innentől kezdve párosával jártunk interjúzni a faluba. Engem a belgrádi kutatóval tettek egy „csapatba”, amit egyrészt nagyon vártam, mert valahol elismerésnek éreztem, hogy egy ilyen neves kutatóval dolgozhatok együtt, de mivel a digitalizálás már az én feladatkörömmé vált, úgy éreztem, hogy a tegnapihoz hasonló szituációba fogok kerülni.

A megérzéseim nem csaltak. Miután befáradtunk az első interjúalany lakásába rögtön éreztem, hogy nekem ismét a „*segéd*” szerepe jutott. Ez a térbeli elhelyezkedésben is megfigyelhető volt, a kutató az idős nénivel szemben, az asztalnál ült le, míg én egy félre esőbb fotelt kaptam. Bekapcsoltam hát a szkennert, a diktafont, és aztán elkezdődött az interjú. Egy darabig minden folyt a maga rendjében, de aztán az egyik pillanatban észrevettem, hogy a beszélgetés szaggatottá válik, olyan téma került elő, amiről az interjúalanyunk nem szívesen akart beszélni, pontosabban elkezdett ugrálni a monológok között. Ezt azonban a kutató nem vette észre. Úgy éreztem most közbe kell lépnem, így hát belekérdeztem. Mindkettőjük reakciója meglepetésszerűen ért. A néni a kérdésekre ugyanazzal a nyugodtsággal válaszolt, mint a másik kutatónak, nem tett különbséget közte és köztem, számára valószínűleg ugyanolyan érdeklődő antropológus voltam, mint az asztalnál ülő. A kutató pedig egy rövid szünettel reagált, nem vágott közbe, teret adott nekem, teret arra, hogy kibontakozzak, hogy kilépjek abból a szerepből, amit talán nem is a környezet, hanem én teremtettem magamnak.

Eddigi terepmunkám alatt több szereppel is kellett már azonosulnom. Voltam már „*kíváncsi diák*”, „*néprajzos palánta*” és „*külső szemlélő*” is, azonban ezeket többnyire a közösség aggatta rám. A battonyai eset viszont eltért az eddig tapasztaltaktól, az a szerep, amit felvettem, nem a közösség, hanem a kutatócsoport révén fogalmazódott meg bennem. A reakciók, melyek alapján ezt kialakítottam magamban, nem *kívülről*, azaz a közösség felől érkeztek, *hanem belülről*, a kutatócsoport felől. Épp ezért sokkal jobban nehezemre esett elfogadnom őket. Úgy éreztem, hogy sokkal nehezebb a saját képemre formálni azt szerepet, amit a kutatásban résztvevőktől kapok, mint azt, ami a közösség

felől érkezik. Ennek az új helyzetnek az lett a következménye, hogy olyan gátakat állítottam magam elé, amik hátráltattak a kezdeti munkában. A negatívan értelmezett reakciókat felnagyítottam magamban, így a saját korlátaim közé szorultam.

Úton a faluba az járt a fejemben, hogy mennyire tudom majd elfogadtatni magamat a helyiekkel, vajon megnyílnak-e majd nekem az emberek, s ha igen, mindez hogyan fog történni. Fel sem merült bennem, hogy a beépülés nehézségeit nem a közösségen belül kell majd megtapasztalnom, hanem a saját kutató csoportunkon belül.

Mindent összevetve, tanulságos volt számomra ez a két hét. Miután szembesültem azzal, hogy ki kell lépnem abból a hibás kutatói szerepből, amit eddig teremtettem magamnak, sokkal könnyebbnek tűnt a csoportban végzett munka is. A „feloldódás” persze nem ment egyik pillanatról a másikra, azonban tudtam, hogy minden egyes lépéssel közelebb kerülök ahhoz a kutatói képhez, amit elképzelttem magamnak. A következő interjúalanyunknál a munka technikai része ismét az én feladatomban lett, azonban már sokkal oldottabbnak éreztem magamat, így az interjúzásban is nagyobb szerepet vállaltam. Az idő előrehaladtával egyre sűrűsödtek az interjúink és a fényképek gyűjteménye is bővült, ezért a munkát végül kettéosztottuk, a digitalizást áthelyeztük a nap végére, így a beszélgetéseket már teljes figyelemmel tudtam kísérni én is.

A battonyai terepmunka eszembe juttatta azokat az emlékeket, amelyekkel a saját terepmunkám kezdetén találkoztam. Az itt eltöltött időnk alatt hasonlóan kellett kialakítani a gyűjtési módszert, mint ahogyan annak idején, a saját terepemen végeztem. A korábbi tapasztalataim felidézése nem csak a munkamódszer miatt volt hasznos, hanem a már említett szerep megtalálásában is. Az interjúk készítése során felidéztem magamban azokat a helyzeteket, amelyekbe korábban kerültem. Az első benyomásokat, az illatokat, a kérdéseket, amelyeket szintén a szerb közösségben élő időseknek tettem fel, a reakciókat, válaszokat, amelyekkel korábban találkoztam. Ahogyan azt már fentebb említettem, a terep nem volt ismeretlen a számomra, azonban az, hogy ez mekkora előnyökkel járt a munkánk közben, szintén tudatosítanom kellett magamban. Az a magabiztosság, amit mindezek után éreztem a kutatókkal való viszonyunkban is visszatükröződött. A terepmunkánk utolsó fázisában már én is egyedül gyűjtöttem a fényképeket, beszélgettem a helyiekkel. Úgy éreztem, hogy a kutatóként végzett munkám most már azon a megfogható szinten van, mint a kutatócsoport többi tagjának.

Az, hogy hogyan viselkedem kutatóként a terepen egy hosszú fejlődési folyamat eredménye, az elmúlt 4-5 év alatt többször is kerültem már olyan szituációba, ami mind a kutatásomat, mind a saját szerepemet a terepen megnehezítette, azonban ez is hozzájárult ahhoz a kutatói attitűdhöz, amit a magaménak mondhatok. A battonyai kutatás azért is volt hasznos, mert kizökkentett ebből a képből, újból visszabújhattam a gyerekcipőbe, hogy aztán új lépésekkel egészíthessem ki *azt a kutatót, aki én vagyok.*

